

בענין ברכת הערב נא

א. ברכות התורה

גרסין בברכות (יא): "מאי מברך? אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נתן התורה. אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות. הלכך לימרינהו לכולהו".

הראשונים דנו למה מברכים ברכת הערב נא נוסף על ברכת לעסוק בדברי תורה. הלא ברכת לעסוק בדברי תורה היא ברכה על מעשה המצוה של תלמוד תורה, וא"כ צ"ע למה הוסיפו עליה ברכת הערב נא.¹

בעל המאור (ברכות ה: בדפי הרי"ף) דן בשאלה זו, והעלה שחז"ל תקנו ברכות נפרדות על הסוגים השונים של תלמוד תורה. ולכן תקנו שלש ברכות—לעסוק בדברי תורה, הערב נא, ואשר בחר בנו—כנגד תורה, משנה, ומדרש: "הלכך נימריהו לכולהו פי' ג' ברכות דרבי יהודה ורבי יוחנן ורב המנונא כנגד תורה ומשנה ומדרש רבי ישמעאל בי"ג מדות". וכעין זה כתב רבינו יונה שם: "וכנגד אלו השלש ברכות תקינו לומר בבקר שלש עינים מקרא דהיינו פרשת קרבנות ומשנה דהיינו איזהו מקומן ומדרש דהיינו רבי ישמעאל אומר וכו".²

הראב"ד (שם) חולק על המאור וטוען שאין טעם לברך ברכות נפרדות על תורה, משנה ומדרש: "אטו כל ענין תורה לאו ענין אחד הוא ולמה צריך ברכה לכל אחד ואחד". ועוד תמה הראב"ד, "אם צריך ברכה לכל אחד כעין שלש מצות, יברך ויקרא והיכן מצינו כלל לברכות בשביל מצות הרבה".³ בניגוד לבעל המאור, הראב"ד פירש שמברכים ג' ברכות מספק, דמספקא לן איזו ברכה היא עיקר ברכת המצוה דתלמוד תורה. אך מעיקר הדין אין לברך כי אם ברכה אחת: "אבל לא אמר רב פפא אלא משום דמספקא ליה [בהי מניה עיקר]".

אך הראב"ד הקשה לפי"ז למה מברכים ג' ברכות מספק. הרי רב המנונא קבע שברכת אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות, ואם נברך כולם, נמצא שמברכים ברכה לבטלה, ולמה לא נברך רק ברכת אשר בחר בנו שהיא המעולה

---

¹דברי תורה אלו נמסרו בחג הסמיכה דשיבת רבינו יצחק אלחנן בכ"א אדר תשע"ז. החג הסמיכה הכיר במוסמי הישיבה שהיו גם בני בנים של מוסמי הישיבה. סבי הרב דב בער רוזנצווייג שליט"א הוסיף ע"י ישיבת רבנו יצחק אלחנן בשנת תש"י. אבי מורי, הרב מיכאל רוזנצווייג שליט"א, הוסיף ע"י הישיבה בשנת תש"מ. ואני הוסימתי ע"י הישיבה ב"יורה יורה" בשנת תשע"ד וב"דין ידין" בשנת תשע"ח.

במאמר זה אתמקד בברכת הערב נא, ובמקום אחר אדון בברכת אשר בחר בנו.

יש להעיר שנחלקו הראשונים אם ברכת הערב נא היא חלק מברכת לעסוק בדברי תורה או ברכה בפני עצמה. עיין ברבינו יונה (ברכות ה: בדפי הרי"ף) שהביא ב' דעות בזה: "ולדעת רבי יעקב ז"ל... נצטרך לומר לפי דבריו שאינם אלא שתי ברכות והערב סוף הברכה הראשונה היא ור' יוחנן לא בא לומר שלא יאמר הברכה הראשונה אלא שיוסיף עוד בסופה ויאמר הערב וכו". עיין ברש"י (ברכות יא: ד"ה ורבי יוחנן) דמשמע שהערב נא היא חלק מברכת לעסוק בדברי תורה, וכן דייק הרשב"א (שם ד"ה ורבי יוחנן) בדבריו. וכן כתב התוספות בכתובות (ח. ד"ה שהכל) בשם רבינו תם. אך הרמב"ם (תפילה ז: י) הבין שלעסוק והערב נא הן שתי ברכות שונות. ובהתאם למח' זו, נחלקו הראשונים אם גורסים "הערב נא" או "והערב נא" עם "ו". יש להעיר שגם אליבא דמ"ד שברכת לעסוק והערב נא הן ברכה אחת, יש לברר מדוע הוסיף ר' יוחנן את הערב נא בחתימת הברכה ולא סגי ליה בלעסוק בדברי תורה.

² ולפי הדעה שהערב נא אינה אלא חתימת ברכת לעסוק בדברי תורה, מברכים שתי ברכות—לעסוק ובחר בנו—כנגד תורה שבכתב ותורה שבעל פה. עיי"ש בדברי רבינו יונה: "אשתכח דהוו להו שתי ברכות האחת כנגד תורה שבכתב והאחרת כנגד תורה שבעל פה שהמדרש והמשנה הכל בכלל [תורה] שבעל פה היו וסגי ליה בברכה אחת".

³ ועיין מה שיישב בזה האבודרהם (ברכות השחר): "וכתוב בחדושי רב"ש הא לאו קושיא היא דמכל מקום אף על פי שהם שלשה עינים כלהו תורה מיקרו ואכל חד וחד שייכי כל הברכות ומשום הכי אין אנו קפדין לברך ולקרות על סדר ברכותיו".

שבברכות: "ואיכא מאן דקשיא ליה... הא קא נפקא ברכה לבטלה דהא ליכא ספק בברכה דרב המנונא שהיא [ה]מעולה שבברכות ובבית הכנסת יוצאין בה".⁴

השו"ת מן השמים (סימן י) פירש את ריבוי הברכות באופן אחר. לדעתו, מברכים לעסוק בדברי תורה על מעשה המצוה של תלמוד תורה, ואילו ברכת הערב נא מברכים על לימוד תורה לאחרים: "אינו דומה ברכת התורה לברכת שאר המצות. כי בעבור שהגיית התורה חיי האדם כל היום תקנו עליה שלש ברכות. לעסוק והערב נא ואשר בחר בנו, וברכת לעסוק היא במקום ברכת המצות, והערב היא שמתפללים לפני המקום שיזכה ללמוד וללמד".

עולה בידינו שלש שיטות בריבוי הברכות בברכת התורה. לפי הראב"ד מברכים ג' ברכות משום דמספקא לן איזה מהן היא עיקר ברכת המצוה דתלמוד תורה. לפי בעל המאור, מברכים ג' ברכות על הסוגים השונים של תלמוד תורה: מקרא, משנה ומדרש. ולפי השו"ת מן השמים, מברכים לעסוק בדברי תורה כברכת המצוה על תלמוד תורה וברכת הערב נא כתפילה שנזכה ללמד לאחרים.⁵

ולפי"ז יוצא שלש שיטות בטיב ברכת הערב נא. לפי הראב"ד, מדובר בספק ברכת המצוה של תלמוד תורה. לפי המאור, הערב נא היא ברכת המצוה על לימוד "משנה". לפי השו"ת מן השמים, ברכת הערב נא היא תפילה שיזכה ללמוד וללמד. בהמשך המאמר אפתח שיטה נוספת בהבנת ברכת הערב נא.

ב. ברכת הערב נא

כדי לעמוד על יסוד ברכת הערב נא יש לעיין בנוסח ובתוכן הברכה. הראשונים דנו במשמעות המילה "הערב" בפתיחת הברכה. רבינו מנוח (תפילה ז:יא) ביאר ש"הערב נא" הוא מלשון להמתיק, מ"וערבה לה" מנחת יהודה (מלאכי ג:ד).⁶ לדעתו, ברכת הערב נא היא כדי להמתיק הלימוד בפנינו ולהשכיחו מעמלנו בתורה: "הערב נא. פי' שאחר הבנתם יהיו לנו ערבים ומתוקים ונשכח כל העמל שעמלנו בהם וישוב לנו העמל ההוא למנוחה ועונג שאל"כ לא יהיה עמלו בתורה".

ולכאורה דבריו תמוהים שנברך שהלימוד יהיה מתוק בפנינו ושנשכח עמלנו. הגע בעצמך, האם נברך לפני אכילת מצה שהמצה תהיה טעימה? ועוד צ"ע בדבריו שכתב שמברכים כדי לשכוח עמלנו בתורה דבלאו הכי נפסיק להתעמל בלימוד. וכי בזה תלוי עמלנו בתורה? אדרבה, הרי אמרו (אבות ו:ד) "כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא".

ועיין במגיד תעלומה (ברכות יא: ברש"י ד"ה הערב) שהקשה כעין זה, שאם ברכת הערב נא היא ברכה שיערבו עלינו דברי תורה, הרי זה כלימוד על מנס לקבל פרס והוה כמשתמש בכתרו של תורה שלומד על מנת ליהנות, עיי"ש.⁷ מסיבות הללו נראה שקשה לפרש לשון "הערב" במובן של להמתיק.⁸

⁴ ועיין שם מה שהציע ליישב בזה: "ואני אומר לפי שיש בברכה של ר' יוחנן בקשה שלא [נכשל] בדברי תורה שאנו צריכים לה לפי[כך] אין אנו רוצים להניחה".

⁵ עיין בלבוש (אורח חיים מז) שהביא פירש נוסף בהבנת כפל הברכות. לדעתו, לעסוק והערב נא הן ברכה אחת, וביאר שלעסוק-הערב נא היא ברכה אחרונה על התלמוד תורה שלמד אתמול, וברכת אשר בחר בנו היא ברכה ראשונה על התלמוד תורה שילמד היום: "ונ"ל שזה הטעם נכון למנהיגיו שאנו מברכין בכל בקר שתי ברכות על התורה, כדי שתהא אחת נחשבת לברכה אחרונה על הלימוד שלמד אתמול שלא היה יכול לברכה קודם לכן עד שיישן בינתיים, דהוי השינה הפסק והוי שפיר אחריה... והברכה השנייה היא נחשבת לברכה ראשונה על מה שילמוד היום שבא".

⁶ ומצינו שימוש זה במילת "הערב" בכמה מקומות בתפילה, כגון באנעים זמירות "יערב נא שיחי עליך כי נפשי תערוג אלי" (על פי תהילים קד:לד "יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה"), ובמוסף של שלש רגלים "ותערב עליך עתירתינו".

⁷ וכי האי גוונא יש להקשות לפי הסוברים שמצות תלמוד תורה לאו ליהנות ניתנה. עיין בהקדמת האגלי טל ובפירוש רבינו אברהם מן ההר (נדרים מח. ד"ה ספרים) ובט"ז יורה דעה (רכא:מג) ובקצות החושן (חושן משפט עב:לד) ובנתיבות המשפט (שם ס"ק י"ז) שדנו אם מצות תלמוד תורה ניתנה ליהנות.

⁸ למפרשים נוספים שפירשו לשון הערב נא במובן של להמתיק, עיין בפירושי סידור התפילה לרוקח (דף כ"ד) שכתב "שיעורב עלינו חפצינו בתורתנו", ובסידור אוצר התפילות בפירוש העץ יוסף שכתב "ר"ל שיערב לנו בפנינו ולא יהיה לנו לטורח אלא תהא סדורה בפנינו", ובפירוש עיין תפילה שם "הערב נא--והמתק נא, מן יערב עליו שיחי". ועיי"ש בעיני תפלה שביאר "ומאז עד היום קמו בקרבנו כמה כתות צדוקים וביתוסים קראים ומינים אשר בקשו להוריד עוז מבטחה של התושבע"פ ויתאמצו בכל עוז

והנראה בזה, דברכת הערב נא אינה ברכה להמתיק חווית הלימוד, אלא הרי היא ברכה מיוחדת על קנין התורה, שנקנית על ידי הקמת ג' דורות של תלמידי חכמים. דהנה בסוף ברכת הערב נא גרסין "ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך וכו'". ועיין בספר המנהיג (דיני תפילה עמוד נ) שביאר שנוסח הברכה מבוסס על מימרא דר' יוחנן בהשוכר את הפועלים (ב"מ פה.). שמי שזוכה לשלשה דורות של תלמידי חכמים מובטח לו שאין התורה פוסקת מזרעו לעולם. וז"ל המנהיג שם: "הערב נא וכו' ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי כל עמך בית ישראל וגומ', כך קיבלתי מרבתי בצרפת, כדאמ' ב"ב מציע' פ' השוכר את הפועלים כל מי שהוא תלמי' חכם ובנו תלמי' חכם ובן בנו תלמי' חכם שוב אין תורה [פוסקת] מזרעו, שנ' לא ימושו מפיו ומפי זרע זרעך אמ' י' מעתה ועד עולם, אמ' י' אני ערב בדבר זה". וא"כ ברכת הערב נא היא ברכה שיזכה להעמיד ג' דורות של תלמידי חכמים. שהוא עצמו יזכה ללמוד, ושילמד לבניו, ושבינו ילמדו לבניהם.

וז"ל הגמ' בב"מ (שם): "אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובן בנו תלמיד חכם, - שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. מאי אמר ה' - אמר הקדוש ברוך הוא: אני ערב לך בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם - אמר רבי ירמיה: מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה". ומדוייק הוא שר' יוחנן שהוא בעל המימרא בהשוכר את הפועלים (פה.), הוא בעל השיטה בברכות (יא): שמברכים ברכת הערב נא.⁹

א. צאצאינו או צאצאי צאצאינו

מבואר מהמנהיג שברכת הערב נא היא ברכה מיוחדת שיזכה להעמיד ג' דורות של תלמידי חכמים, וכדאיתא בגמ' בב"מ שם (פה.). והנה נחלקו הפוסקים בגירסת הברכה אם גורסים "ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי כל עמך בית ישראל", דהיינו ב' דורות, או "ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וכל עמך וכו'", דהיינו ג' דורות.

ולפי מה שביאר המנהיג שברכת הערב נא מבוססת על מימרא דר' יוחנן בב"מ (פה.) שמפרטת ג' דורות, "כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובן בנו תלמיד חכם, שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם", נראה פשוט שיש לגרוס ג' דורות בנוסח הברכה—ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וכו'". דעיקר ברכת הערב נא הוא שיזכה להעמיד ג' דורות של תלמידי חכמים, וא"כ יש להזכיר ג' דורות בנוסח הברכה.

וכן כתב הב"ח (אורח חיים מז:א): "והא דאיתא בכל הסדורים ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל וכו' איכא למידק נימא בקיצור ונהיה אנחנו וכל עמך בית ישראל וכו' ונראה לפע"ד שניתקן על פי דברי רבותינו ז"ל (ב"מ פה א) דכל הרואה בנו ובן בנו עוסק בתורה מובטח לו שאין התורה פוסקת מזרעו שנאמר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיו ומפי זרעך וכו' ולפ"ז צריך שיאמר וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל וכו', וכן שמעתי שנוהגים כך במדינות אחרות, ונכון הוא".

וגם המגן אברהם (אורח חיים מז), שחולק על הב"ח ויצא להגן על המנהג להזכיר רק ב' דורות בנוסח הברכה ("ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך וכו'"), מודה שברכת הערב נא מתייחסת לג' דורות של תלמידי חכמים, אלא שלדעתו המילה "צאצאינו" כוללת כמה דורות: "כתב הב"ח לומר וצאצאינו וצאצאי צאצאינו דאמרי' כל שהוא ובנו וב"ב ת"ח אין תורה פוסקת מזרעו לעולם עכ"ל, ול"נ דצאצאינו היינו יוצאי חלצינו וכן תרגום באיוב כ"א על וצאצאינו בניא ובני בניא לכן אין לשנות הנוסחא".

ב. לשון הערב

לפי הנתבאר שברכת הערב נא מבוססת על מימרא דר' יוחנן בבבא מציעא (פה.), והיא ברכה שיזכה להעמיד ג' דורות של תלמידי חכמים, יש להבין פירוש המילה "הערב" בתחילת הברכה. כבר ראינו שרבינו מנוח ורוב

להסיר את לבנו מעליה ולמרר אותה בפינו, לפיכך תקנו רבותינו לומר והערב נא וכו'. ויש להעיר שנמצא תרגום זה של הערב במובן של להמתיק בכמעט כל הסידורים שנדפסו בשנים האחרונות. עיין, לדוגמא, בסידור עוז והדר-מתיבתא שפירשו הערב נא "המתק", וכן הוא בתרגומים של ארטסקרול וקורן באנגלית.

⁹ וכן הדגיש העיין תפילה (בסידור אוצר התפילה): "ור' יוחנן מחבר התפלה הזאת כוונ בזה למאמרו בב"מ פ"ה ע"א א"ר יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו ת"ח וכו'".

המפרשים פירשו לשון הערב במובן של להמתיק, על פי "וערבה לה' מנחת יהודה" ו"יערב עליו שיחי".¹⁰ והקשינו היכן מצינו שנברך שחוות המצוה תהא מתוק עלינו, וגם מה שפירש רבינו מנוח קשה ואינו מובן שנברך לשכח את עמלינו בתורה.

אך הפירוש התפילות והברכות לרבנו יהודה ב"ר יקר, רבו של הרמב"ן, (פירוש הברכות דף כב) פירש "הערב" באופן אחר: "ערוב לשון ערבות ובטחון", במובן של "אנכי אערבנו מידי תבקשינו (בראשית מג:ט)", וכדאיתא בב"ב (קעג): גבי ערב במלוה.¹¹ ולכאורה צ"ע מה ענין בטחון וערבות למצות תלמוד תורה? ועיין בפירוש התפילות לר"י בן יקר שביאר "לשון ערבות ובטחון... כמו כן הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך, יהי רצון שיהיו לי דברי תורתך לבטחון". וצ"ע בכוונתו, מה ענין ברכת התורה לענין ערב ובטחון.

והנראה בזה, שיש לפרש לשון "הערב" במובן של ערב ובטחון (גערנטי בלע"ז) על פי המימרא דר' יוחנן בב"מ (פה). שהיא המקור לברכת הערב נא. דהנה עיין שם בגמ', שהקב"ה ערב על כך שמשפחה שמעמדה ג' דורות של ת"ח, שוב אין התורה פוסקת ממנה לעולם, והקב"ה ערב בדבר זה ומבטיח שהתורה תחזור על אכסניא שלה: "אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: כל שהוא תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, ובנו תלמיד חכם, - שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם, שנאמר ואני זאת בריתי וגו' לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. מאי אמר ה' - אמר הקדוש ברוך הוא: אני ערב לך בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם - אמר רבי ירמיה: מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה".

ועל פי זה מובן מה שאנו מברכים "הערב נא וכו' ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו יודעי תורתך וכו'", שאנו מבקשים שנזכה להקים ג' דורות של ת"ח, דהיינו השיעור והסוף שבו הקב"ה מבטיח—"אני ערב לך בדבר זה"—שהתורה תחזור על אכסניא שלה, וששוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם. ועל כרחך שפירוש "הערב נא" הוא מלשון ערבות ובטחון, כמו ערב במלוה וערבון דמשכון, והוא תפילה שנזכה להעמיד ג' דורות של ת"ח דאז הקב"ה ערב שאין התורה משתכח מזרעו לעולם.¹²

ג. קנין התורה

אך עדיין צ"ע מה ענין ברכה זו לברכת המצוה דתלמוד תורה. והנה למ"ד שהערב נא היא סוף ברכת לעסוק בדברי תורה, צ"ע מדוע כללו ברכת המצוה של ת"ת עם ברכה זו שעוסקת בהעמדת ג' דורות של ת"ח. וכן לבעל המאור ודעימיה שהערב נא היא ברכת המצוה בפני עצמה על לימוד משנה או תורה שבעל פה, וכן לפי הראב"ד שאל"ב דר' יוחנן הערב נא היא עיקר ברכת המצוה של ת"ת (ורק דמספקא לן אם ההלכה כר' יוחנן), למה מזכירים ענין זה

¹⁰ וכעין פירש זה במילת הערב נמצא ברש"י ברכות (יא: ד"ה הערב) "הערב נא ה' אלהינו - יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה". ועיין בלבוש (אורח חיים מז) שפירש שברכת הערב נא היא ברכה אחרונה על הת"ת שלמד אתמול, ותירגם הערב נא בכי האי גונא: "דלשון והערב נא וכו' נופל יותר לומר על מה שעבר מעל מה שילמוד, שאנו מתפללין שיערב בפינו כל מה שלמדנו אתמול, שעל כיוצא בזה שייך לומר יותר לשון ערבות כלומר שיערב בפינו ולא תשכח ממנו נעימות טעמה אף על פי שנלמוד היום יותר וטעמים אחרים, נתפלל שלא ידחה טעם מפני טעם, כמו שהוא הענין בדברים הנהנין הגשמיים, רק ישאר בפינו ערבות הטעם הראשון עם ערבות הטעם האחרון". ועיין גם בפירושים שהבאנו לעיל הערה 8.

¹¹ וכדמצינו לשון ערב במובן הזה בישיהו (לח פסוק יד) "כְּסוֹס עֲגוּרָן כִּן אֶצְפָּץ אֶהְיֶה כִּי־זָנָה דָלוּ עֵינַי לְמָרוֹם אֲדִי עֲשָׂה־לִי עֲרֵבִי", ובתהילים (ק"ט:קכב) "עֲרֵב עֲבֹדְךָ לְטוֹב אֶל־יַעֲשֶׂקֵנִי זְדִים". ובגמ' מצינו ג"כ שלשון ערב נופל על משכון, כגון ערבוני יקון בב"מ (עז:).

¹² ויש להביא עוד ראיה לקשר זה בין ברכת הערב נא לג' דורות של תלמידי חכמים. דהנה עיין בנדרים (פא). שהקשה שם "ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן? ... רבינא אומר: שאין מברכין בתורה תחלה, דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב: מי האיש החכם ויבן את זאת? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, דכתיב: ויאמר ה' על עזבם את תורת וגו', היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה! אמר רב יהודה אמר רב: שאין מברכין בתורה תחלה". ועיי"ש ברש"י (שם ד"ה שאין מברכין) שפירש שהגמ' מקשה מדוע ת"ח לא מוציאין בני בני תלמידי חכמים. והגמ' מתרצת שכיון שלא ברכו ברכת הערב נא קודם הלימוד, שהיא ברכה שיזכה לג' דורות של תלמידי חכמים, לא נתקיים אצלם הברכה: "כשמשימין לתלמוד תורה ותלמידי חכמים בני תלמידי חכמים מתוך שהן זיהרין לעסוק בתורה ורגילין בה אין זיהרין לברך כשפותחין, לא מקיימא ברכתא [כדאמרין בברכת התורה] נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה". ולפי מה שנתבאר לקמן, יש לפרש בדברי הגמ' שלמרות שלמדו תורה, לא שאפו לעשות קנין התורה על ידי הקמת ג' דורות של ת"ח, וממילא לא הוציאו בני בני ת"ח.

של ג' דורות של ת"ח בעצם ברכת המצוה של ת"ת. ולמה לא סגי לן בברכת לעסוק בדברי תורה.¹³ ועוד צ"ע מה הוא ייחודו של ג' דורות של ת"ח שדוקא אז הקב"ה מבטיח שהתורה מחזרת על אכסניא שלה ושאינה פוסקת מזרעו לעולם.

והנראה בזה, דהנה עיין בחידושי המהר"ל לב"מ (פה. ד"ה כל) שחילק בין לימוד התורה לקנין התורה. לדעת המהר"ל, יש בני אדם שזוכים ללימוד התורה אך אינם זוכים לקנין התורה. מי שלומד תורה, הרי התורה "שייכת אל האדם כי יש לתורה צירוף אל האדם שהרי נקרא תורתו", אך מ"מ עדיין "אין לתורה צירוף לגמרי אל האדם", ולכן "אף אם האדם בעל תורה אפשר כי אצל תולדותיו התורה מסתלק ממנו, שאין התורה קנין גמור אליו".

אולם, מי שיש לו קנין בתורה, "כאשר הוא ובנו ובן בנו ת"ח, דבר זה החוט המשולש, ומורה על כי יש לתורה חבור וצירוף גמור אליו ושוב אין כאן סלוק כלל... וכאשר הוא ת"ח ובנו ובן בנו... התורה... שייך אליו לגמרי, ולדבר הזה אין הסרה כלל". לדעת המהר"ל, החילוק בין מי שיש לו קנין בתורה למי שרק לומד תורה תלוי באם העמיד ג' דורות של תלמידי חכמים במשפחתו.¹⁴ כל זמן שאדם לומד תורה רק לעצמו, לא השיג קנין התורה. ואפילו אם לימד תורה לבניו, עדיין לא השיג קנין התורה. קנין התורה נעשה דוקא על ידי השגת ג' דורות של תלמידי חכמים—כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח—אז, כיון שהתורה קנויה לו, הקב"ה מבטיח—"אני ערב לך בדבר זה"— ששוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם.¹⁵ כדי להשיג קנין התורה הזה, לא די בכך שלמד תורה הרבה, ולא די בכך שלמד תורה הרבה ולימדו לבניו. מה שדרוש להשיג קנין התורה, הוא שילמוד תורה לעצמו וילמדה לבניו באופן כה חזק שגם בניו ימשיכו ללמוד וללמד תורה לבניהם, עד שיצא מכך שגם בנו וגם בן בנו תלמידי חכמים.

ולפי"ז נראה שברכת הערב נא היא ברכת המצוה על קנין התורה. דנוסף על מעשה המצוה של תלמוד תורה, שעליו מברכים ברכת לעסוק בדברי תורה, מוטל על האדם לעשות קנין בתורה, ועל זה אנו מברכים ברכת הערב נא, שמבטאת את השאיפה לקנין התורה על ידי העמדת ג' דורות של ת"ח. יוצא לן, שמצות תלמוד תורה כוללת מעשה המצוה של תלמוד תורה עם השאיפה לקנין בתורה, ולכן מברכים ברכת הערב נא, שיזכה לקנין התורה ע"י העמדת ג' דורות של ת"ח, נוסף על ברכת לעסוק בדברי תורה.¹⁶

¹³ או ב"על דברי תורה", לפי הגורסין כן. עיין בית יוסף (אורח חיים מז:ה) לגבי גירסת הברכה.
¹⁴ ולגבי החשיבות של לימוד התורה לבניו, בניגוד ללימוד תורה לתלמידיו, עיין מאמרי "מכירת ספר תורה לפריה ורביה ולערב אל תנח ידך" בבית יצחק מד, תשע"ג.

¹⁵ מדברי המהר"ל משמע שג' דורות הם סימן לכך שיש לו קנין התורה. אך יש לפרש את עצם החילוק באופן אחר, שהיינו שקנין התורה נעשה על ידי החוט המשולש של ג' דורות של תלמידי חכמים.

¹⁶ ועיין בתשובות והנהגות (כרך ד סימן קב) שדן אם מצות בני בניו מוטלות על הסבא כמו שמצות הבן מוטלות על האב, וחדש שיש מצוה מסויימת על הסבא ללמד לבני בניו תורה, גם כשבנו יכול ללמד, משא"כ בשאר מצות, כגון מילה ופדיון הבן, שחובת הסבא על בני בניו מוגבלת למקרים שבנו אינו יכול לחנכן: "ובאמת שאני מסופק בעיקר מצות "והגדת לבנך" אם היינו גם בבני בניו שהם כבנים, עיין בשו"ת הגרע"א (סימן מ"ב) שחובת האב במילה היינו נמי על בן בנו, שבני בניו הרי הם כבנים, ומביא מספר באר שבע (צידה לדרך) שבפדיון הבן אם מת האב אזי אבי אביו פודהו מדין בני בניו הרי הם כבנים, ולפי"ז דהוא הדין לענין מצות והגדת לבנך בני בניו כבנים. אלא דיקשה לפי"ז למה צריך פסוק מיוחד בת"ת "והודעתם לבנך ולבני בניך", הלוא חייב ממילא מדין בני בניו ה"ה כבנים, ע"כ נראה לענ"ד שבני בניו אמנם הרי הם כבנים אבל לא היו כבנים ממש, וכשיש להבנים אבא אזי אבי הבן אינו מצווה עליהם. ודברי הגרע"א ובאר שבע קאי ביתומים, ובזה שפיר חל המצוה על אבי אביו והוא קודם לאחרים, אכן לענין מצות ת"ת נתחדש בהאי קרא דאפילו יש לבן אב יש מצוה גם על אבי אביו". ועל פי מהלכנו דבריו מובנים מאד, שהרי יש דין מסויים בהלכות ת"ת שהתורה נקנית על ידי ג' דורות של ת"ח, דאז התורה מחזרת על אכסניא שלה, וממילא יש חובה מסויימת על הסבא לקיים מצות ת"ת בבן בנו, משא"כ בשאר מצות.